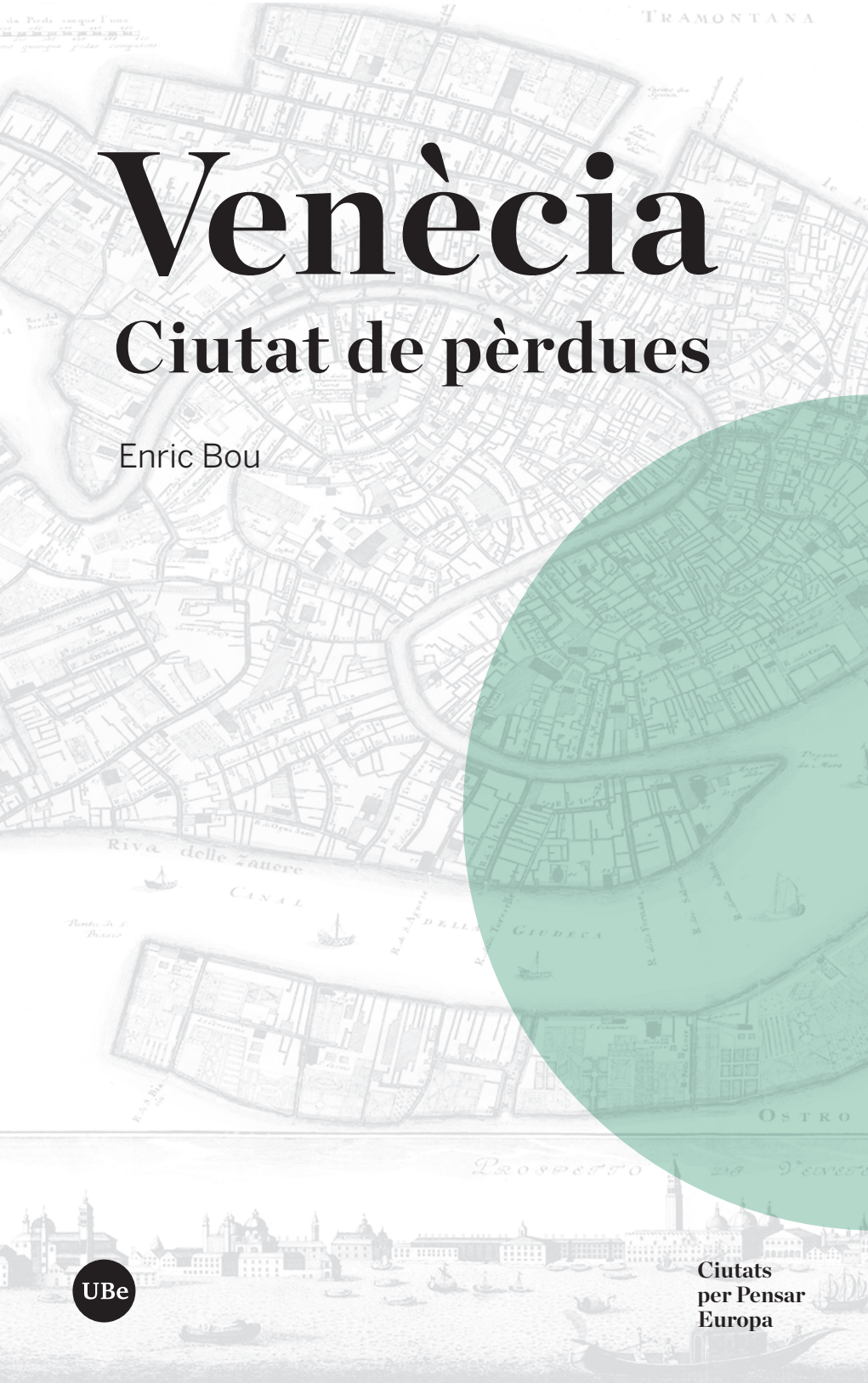

Venècia

Ciutat de pèrdues

Enric Bou

UBe

Ciutats
per Pensar
Europa

Venècia

Venècia

Ciutat de pèrdues

Enric Bou

 UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Edicions

Ciutats
per Pensar
Europa

*A Chiara, a Lella i a tantes amigues
que m'han guiat per Venècia.*

The greatest masterpiece our species ever produced.

JOSEPH BRODSKY

— Ogni volta che descrivo una città dico qualcosa di Venezia.

— Quando ti chiedo d'altre città, voglio sentirti dire di quelle. E di Venezia, quando ti chiedo di Venezia.

— Per distinguere le qualità delle altre, devo partire da una prima città che resta implicita. Per me è Venezia.

— Dovresti allora cominciare ogni racconto dei tuoi viaggi dalla partenza, descrivendo Venezia così com'è, tutta quanta, senza omettere nulla di ciò che ricordi di lei.

ITALO CALVINO, *Le città invisibili*

Venice is a cheek-by-jowl, back-of-the-hand, under-the-counter, higgledy-piggledy, anecdotal city, and she is rich in piquant wrinkled things, like an old actress.

JAN MORRIS, *Venice*

Viagiar descànta, ma se te parti mona, te torni mona. ['Viatjar et fa intelligent, però qui surt de viatge estúpíd, torna estúpíd.']

Dita popular veneciana

Je reste insensible au ridicule d'écrire sur Venise, à l'heure où même la primauté de Londres et de Paris n'est plus qu'un souvenir, où les centres nerveux du monde sont lieux sauvages: Djakarta, Saïgon, Katanga, Quemoy, où l'Europe ne se fait plus entendre, où seule compte l'Asie.

PAUL MORAND, *Venises*

[...] per a ser una capital cultural [...] ara és imprescindible també ser una capital intel·lectual. És a dir, una ciutat en què la seva gent pugui donar una resposta intel·ligent als poders que volen expropiar les persones del seu dret a la ciutat.

ANTONI MARTÍ MONTERDE,
Capitals culturals. Entre pedres i literatura

Una Venezia fatta di scrittura che diventa materia e sensazione, materia e sensazione che ci restituiscono quelle che riceviamo da Venezia, sensazioni di umido, di acqua, di marcio, di tempo, di bellezza, di passato, di malinconia, di miraggio, di marmo, di sabbia, di fango, di oro, di sfumato, di splendente, di torbido, di Venezia insomma, dell'indicibile Venezia.

RAFFAELE LA CAPRIA

Índex

Escriure Venècia	13
La lliçó de l'aigua. La marca de Venècia	17
Ciutats perdudes	21
Turisme i <i>overtourism</i>	29
Visitar Venècia?	35
El rastre i el rostre de Venècia, capital cultural.	43
El tresor de les illes	47
Contradiccions	53
Caminar per Venècia.	63
Variacions sobre la pèrdua.	69
Venècia, tantes imatges	73
Descriure Venècia	83
Habitants il·lustres.	89
Marco Polo.	89
Aldo Manuzio	89

Un mag a Venècia: Marià Fortuny i de Madrazo	91
Un altre mag: Helenio Herrera	94
Joseph Brodsky.	97
Hugo Pratt / Corto Maltese.	99
Llocs/espais	101
Illa San Michele i Ospedale	102
Campo San Barnaba	105
Invents venecians	107
Inscripcions i cartells.	119
Restaurants/menjars	125
Hotels.	129
<i>La mort a Venècia</i> (o la mort de Venècia).	133
Carta des de la Serenissima	137
Apèndix. «Soc l'Hiperturista i he vingut per casar-me amb la vostra ciutat», per Jenny Shank	141
Bibliografia	145

Escriure Venècia*

Venècia és una ciutat que no es pot dir, a la qual no podem arribar, una ciutat feta d'ombres, humitats, boires, bellesa, melancòlia, una ciutat única, que durant molt de temps fou *la* ciutat. Ara la veiem desordenada, passada de moda, com una vella actriu.

Els llibres sobre Venècia són de dues menes. Uns, escrits per autors locals, es complauen a explicar els «misteris» d'una ciutat única. Donen pistes sobre llocs secrets, expliquen l'origen d'alguns costums i celebracions. Tenen un to de Viquipèdia, resolt amb més o menys gràcia segons l'habilitat dels autors. Els altres, escrits pels visitants ocasionals, es queden a la superfície i confirmen l'opinió del poeta del Vènet Andrea Zanzotto: Venècia és difícil o impossible de veure. A mig camí hi ha els llibres de visitants amb bon ull, si bé, com que els autors no són residents, es queden en una superfície profunda. Una excepció és l'original guia de France Thierard, una francesa resident a Venècia des del 2011: *Venise comme je l'aime. Un guide pour se perdre* (2016). El cas més clamorós és el llibre de Joseph Brodsky *Fondamenta degli incurabili* o *Watermark* (1989). Ell va residir a la ciutat al mes de gener durant disset anys. La Venècia del gener, inundada de *frittelle*, és una ciutat irreal, gairebé buida. És quan molts venecians que viuen del turisme aprofiten per fer vacances i se'n van als tròpics, buscant climes més amables. Des de l'Epifania fins al

* Agraïxo a dos excel·lents lectors, Joan de Déu Domènech i Andrés Sorria Olmedo, la lectura atenta d'una primera versió del manuscrit. Els seus comentaris han estat essencials per millorar el llibre. A Nicola Padovan, gràcies per la lectura i per tantes converses sobre el contrast entre Barcelona i Venècia.

Dimarts Gras la ciutat és buida. El carnaval, que havia estat una celebració molt important, és ara una festa popular, tradició inventada, que atrau milers de visitants. Els habitants, si poden, en fugen com de la pesta. Els grans esdeveniments culturals internacionals (les biennals d'art i arquitectura d'abril a novembre, teatre, dansa, la *Mostra* del cinema al setembre) canvien radicalment la ciutat. Esdevé una meca per a artistes, arquitectes (cada cop més «artistes») i el món del cinema. Uns es concentren als Giardini i l'Arsenale. Els de la faràndula s'estan al Lido. Durant els dies de la *vernice* (del francès *vernissage*; s'utilitza per referir-se a la inauguració privada d'una exposició d'art, just abans que s'obri al públic general) la ciutat canvia i esdevé la capital del món. És possible trobar-hi el nostre amic Johnnie Walker o Johnnie Waka (que s'anomena a si mateix com «la vella tia judia» de la Lauri García Lorca), un jueu japonès que parla un castellà del temps de Cervantes, vestit de *geisha*, tot passejant per la Riva degli Schiavoni.

«Occhi aperti su Venezia» és el títol d'una col·lecció de llibres (36 pàgines i 3 € cadascun) publicats per l'editorial veneciana Corte del Fontego, fundada el 2005. Són els millors llibres per entendre la ciutat actual, juntament amb els de l'editorial Wetlands. Aquesta última és un projecte editorial dedicat a les qüestions de sostenibilitat social i ambiental i als reptes de l'Antropocè. A partir de l'ecosistema de la *laguna* de Venècia proposen reflexions sobre llocs que comparteixen la seva fragilitat i potencial. Explora qüestions ambientals, urbanes, socials, antropològiques i culturals, combinant perspectives internacionals amb reflexions sobre la vida i el futur de Venècia.

La ciutat està en decadència des de fa massa temps. Ofegada per l'onada turística —els bàrbars, que en deia Henry James—, ha iniciat un camí de no retorn. Malgrat tot, ens atrau, ens sedueix i des de temps immemorial ha despertat la curiositat dels visitants. I dels residents. S'està convertint en un llogarret global, amb menys de cinquanta mil habitants, però les associacions dels residents per defensar Venècia tenen una força com en poques ciutats.

En aquest llibre presento un testimoni personal barrejat amb una visió de conjunt de la ciutat on he viscut els últims anys. Són uns apunts sobre una Venècia insòlita, perduda, una ciutat que ja no existeix, però de la qual els testimonis artístics i literaris conserven la memòria i ens la fan veure.

Bona visita.

Venècia, 25 de novembre de 2025

La lliçó de l'aigua. La marca de Venècia

Arribar a Venècia significa entrar en un laberint de soroll i silenci, de contradiccions i paradoxes. La massa de visitants, amb el xivarri de les seves maletes, inunda la tranquil·litat dels carrers, *salizzade*, patis, *sotoporteghi* i *fondamente*. Però si hom aconseguix distanciar-se dels carrers més concorreguts, la recompensa és el silenci, una pau que ens transporta a un passat, a formes de vida més essencials. El soroll i el silenci formen part de la marca d'aquesta ciutat antiga. Com a català, distingeixo immediatament veus que diuen paraules en venecià que sonen semblants a les meves. A més, un passeig per Venècia també ens ajuda a entendre un altre tipus de laberint, més físic. La disposició dels carrers és caòtica i no és fàcil per al visitant. Durant el dia, algunes botigues serveixen com a punts de referència. De nit, la ciutat esdevé un altre espai i els mateixos punts de referència ja no existeixen. A través de les variacions de llum i foscor, s'accentuen les formes distintives de Venècia i el relleu de l'alternança entre el dia i la nit. Des que em vaig traslladar a viure i ensenyar a Venècia, he entès la importància de l'aigua per ser professor. M'ensenya —aprenc i estudio— i em fa ensenyar —a demostrar i raonar— d'una manera diferent. A primera vista, m'agrada llegir un mapa de Venècia perquè aquesta ciutat sembla la unió (o mossegada) de dos peixos, o fins i tot com dues pinces de llagosta gairebé superposades; d'aquí ve el títol d'una de les millors guies alternatives, la de Tiziano Scarpa, *Venezia è un pesce* (2020). D'altra banda, com va assenyalar Joseph Brodsky, Venècia és una ciutat sense nord, sud, est o oest; la seva única direcció és lateral. Un cop ets a dins, la ciutat t'envolta com si es tractés d'algues con-

gelades i, com més t'hi endinses, buscant el teu camí, aprenent dreceres, més fàcil és perdre't i no trobar-ne la sortida. És una ciutat que et fa pensar de manera diferent: transversalment, combinant idees i sensacions originals i diverses. Els navegadors digitals tenen dificultats per orientar-se. Viure en aquesta ciutat em fa sentir com un pescador d'idees, molt proper a la buscadora de perles de la qual va parlar Hannah Arendt quan es referia a la recerca històrica de Walter Benjamin. La pesca és una manera de pensar poèticament:

Com un buscador de perles que baixa al fons del mar, no per excavar el fons i treure'l a la llum, sinó per alliberar allò ric i estrany, les perles i el corall de les profunditats i portar-los a la superfície, aquest pensament s'endinsa en les profunditats del passat, però no per ressuscitar-lo tal com era i contribuir a la renovació d'era extingides. (Arendt 1970)*

Joseph Brodsky, al seu llibre *Watermark* (traduït a l'italià com a *Fondamenta degli incurabili* i en català com *La marca de l'aigua*), em va ensenyar a apreciar un altre aspecte d'aquesta proximitat a l'aigua que esdevé el segell distintiu de Venècia. La nit de Cap d'Any, Brodsky sempre gaudia veient les onades xocar contra les *fondamenta* a mitjanit: «Això, per a mi, és el temps que surt de l'aigua». És cert que a Venècia es pot copsar l'essència del temps. La decadència dels edificis fa que el temps sigui més evident, el fa tangible: «tota superfície anhela pols, perquè la pols és la carn del temps». Present i passat, passat en el present, la imatge de Venècia indica una ciutat clarament temporal, que barreja lúdicament temps i laments. Va escriure una sublim descripció de la boira a Venècia i de la transformació que aquesta provocava en la ciutat:

Però una vegada és suficient, sobretot a l'hivern, quan la boira local, la famosa *nebbia*, fa aquest lloc més intemporal que el santuari interior de qualsevol palau, esborrant no només els reflexos sinó tot allò

* Les citacions que no tenen versió en català són de l'autor.

que té forma: edificis, persones, col·lonades, ponts, estàtues. El servei del *vaporetto* queda cancel·lat, els avions ni arriben ni enllacen durant setmanes, les botigues estan tancades i el correu no arriba a la porta de casa. L'efecte és com si una mà desconeguda hagués capgirat totes aquelles enfilades i hagués embolicat el folre al voltant de la ciutat. L'esquerra, la dreta, l'alçada i la profunditat canvien de lloc, i només t'hi pots orientar si ets d'allà o si tens un guia. La boira és espessa, encegador, immòbil... En resum, un temps per a l'oblit de si mateix, induït per una ciutat que ha deixat de ser vista. Sense adonar-te'n, te'n fas ressò, sobretot si, com ella, no tens companyia. Com que no vas néixer aquí, almenys pots sentir-te una mica orgullós de compartir la seva invisibilitat. (Brodsky 2011)

Ensenyar a Venècia, tenint en compte la consciència espacial, significa apreciar la singularitat de l'espai de la lliçó. La ciutat entra a l'aula i ocupa l'espai d'un estudiant o professor. Et fa conscient de la teva professió i obliga els estudiants a tenir un nivell d'atenció molt més agut. Però, sobretot, la naturalesa fluida de Venècia implica una desaparició de les fronteres, un esvaïment de la distància rígida entre professor i estudiant. A Venècia les distàncies, que en altres llocs impedeixen el diàleg educatiu, desapareixen. Venècia és una ciutat caracteritzada per la juxtaposició de capes d'història i elements ètnics, cosa que afavoreix la col·lisió del temps i l'espai, i permet la hibridació, provocant la dinàmica del discurs. Una ciutat és un lloc compost per moltes capes que es poden interpretar en termes de fronteres. Normalment, una frontera és una franja de terra que indica els límits entre dos països. Però sabem que les fronteres poden ser de diversa naturalesa: militars, culturals, econòmiques, socials, naturals. Un camp de batalla, un riu, una serralada, el famós Checkpoint Charlie, són separacions definides. Una frontera està vinculada tant a la separació com al seu oposat: el pont; és a dir, a la idea d'aproximació i unió. La frontera, per tant, té un doble significat, físic i simbòlic, ja que fa referència a l'espai i la identitat. L'espacialitat líquida i fluida de Venècia, quan estem protegits de la inundació omnipresent del riu de turistes —les invasions bàrbares que són una nova manera d'assotar la ciutat—, convida a una relació fle-

xible amb la gent que ens envolta, a oblidar o reconsiderar el concepte de frontera. Venècia, ciutat de ponts: n'hi ha quatre-cents trenta-cinc!

En els primers pictogrames egipcis la ciutat es designava amb una creu dins d'un cercle. La creu significava visualment la convergència dels camins, així com els dos principis de la vida i un símbol de fertilitat: el pal vertical era masculí i l'horitzontal era femení. Un cercle representava el mur, l'espai intern on els ciutadans trobaven la coherència, i la solidaritat era un valor. En una relació dialèctica similar a l'oposició interna entre Vesta i Mercuri. Vesta, segons Marc Augé, representa «el seient circular al centre de la casa, l'espai tancat del grup plegat sobre si mateix». Mercuri és el déu del llindar i de la porta, de la cruïlla de camins i de les portes d'entrada a la ciutat (Augé 2020). Com la casa, la ciutat acull dues unitats en conflicte, una d'interna i una d'externa, que són una combinació dels sentits implicats en la lluita entre la creu i el mur i que protegeixen de la diferència i els perills de l'exterior. Els murs són un tipus d'estructura que estableix un contrast entre el territori habitat i l'espai desconegut i indeterminat que l'envolta. El primer es presenta com el món, i tot allò que hi ha a fora esdevé l'altre món, o el no-món. En el cas d'una ciutat com Venècia, el cercle i la creu, el caos i l'ordre, adopten una dialèctica productiva, no en termes de confrontació, sinó d'interacció. No hi ha oposició, sinó una col·laboració basada en el concepte que els contactes creuen les línies de separació. Dins i fora del cercle són llocs essencials per explorar i crear identitats i diferents formes de vida, permetent als residents sortir del centre havent creat arrels i així començar el seu viatge.

Venècia és un lloc únic perquè és una ciutat sense muralles, que marquen les fronteres. L'aigua és el límit. És una porta oberta a noves idees, sense límits físics precisos. L'aigua i la sal, la llum i la boira, contribueixen a crear un entorn únic per a l'intercanvi de béns i idees, per ensenyar d'una manera diferent. És el lloc ideal per canviar les tradicions docents, per crear una forma de pensament i educació nòmada. El so de l'aigua marca la lliçó i ajuda a dissipar clixés i a ser més atrevit.